

dium cognoscat, non solum censetur fuisse divinitatis signum, quod cognosceret, quia intentione cogitarent, sed quod cognosceret, quid cogitarent, sic enim dicitur Matth. 9, scribas dixisse intra se, *hic blasphematur, quæ verba actum intellectus, scilicet, iudicium ejus significant, et subditur: Cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit, ut quid cogitatis mala?* ubi expendi potest, non dixisse, *cogitatis male*, scilicet, mala intentione, sed *ut quid cogitatis mala*, id est, rem iniquam iudicando, et credendo, et cap. 12, cum Pharisei interius iudicarent, Christum ex pacto cum dæmonibus eiecisse dæmonia, ait Evangelista: *Sciens Jesus cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in se divisum desolabitur*, etc. In quo pondero non argumentari Christum, ut illos convinceret de mala intentione, sed de temerario iudicio, et quod contra rationem cogitarent, et iudicarent, ergo cum Evangelista dicit, *sciens cogitationes*, præcipue attribuit illi ut singulare, quod cognosceret, quid cogitarent, et iudicarent. Et ex hoc ipso inferunt Hieronymus, et alii sancti, ostendisse Christum, se esse Deum: sentient ergo, etiam cogitationes intellectus, et iudicia esse soli Deo reservata. Atque ita Hieronymus ibi ait: *Dominus non ad dicta, sed ad cognita respondit, ut vel sic compellerentur credere*, etc. Cogitata autem dicuntur ea, quæ sunt in intellectu, et prout in illo sunt, et eodem modo loquitur Hieronymus aliis locis supra allegatis: ponderanda sunt verba, quæ distinctæ de actibus mentis: ponderanda sunt verba, quæ distincte de actibus mentis, cogitationibus, et consiliis internis loquuntur, quæ maxime ad intellectum pertinent, et specialiter Damascenus non solum dicit Angelos uti sermone suo, et locutione ad manifestandos suos affectus, et intentiones, sed etiam ad consilia, et cogitationes communicandas.

7. *Cor non solum voluntatem, sed intellectum importare solere in Scriptura.* — *Cur actus intellectus dicantur cogitationes cordis.* — Denique licet Scriptura et Patres sæpius loquantur de secretis cordium, expendi debet, cogitationes proprie solum actus mentis significare: nomine autem cordis non solum voluntatem, sed etiam intellectum solere in sacra Scriptura significare. De intellectu enim loquebatur Salomon cum orabat, 3, Reg. 3: *Dabis seruo tuo cor docile, ut populum tuum iudicare possit, et discernere inter bonum et malum.* His enim verbis sapientiam postulavit, ut Dominus statim dixit, sapientia autem ad intellectum pertinet. Idem sumitur ex Jeremia, 5.

Audi, popule stulte, qui non habes cor, qui habentes oculos, non videtis, sæpius etiam totam internam mentem ut voluntatem, et intellectum includit: sic enim in Christi persona dicitur Ps. 21: *Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei*, et Paulus ait ad Rom. 10. *Corde creditur ad justitiam*: in qua etiam significatione accipi videtur ab Ecclesia, cum in Præfatione Missæ monet, *Sursum corda*: nam et intellectum, et voluntatem ad Deum elevare præcipit, imo primo intellectum, ut illum voluntas sequatur, ita ergo accipitur cor, cum dicitur, proprium Dei esse, cordis cogitationes cognoscere, ad quod comprobandum sunt optima verba Christi, Luc. 24. *Quid timidi estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra*, quod necesse est intelligi de cogitationibus proprie dictis, quæ in mente sollicitæ, et vacillante fiunt, licet affectus, vel intentio eadem sit: et nihilominus illis etiam verbis Christus se Deum ostendit, ut ubi Theophylactus notavit, et optime Maldonatus. Et eadem ratione cum Scriptura dicit, solum Deum scrutari cor, recte de tota mente, intellectu, et voluntate intelligitur, sicque videtur exponere Augustinus id Psal. 7. *Scrutas corda, et renes Deus*, dicens, *Cogitationes nomine cordis significatæ sunt, et delectationes nomine renum intelligitur*, et similia habet enarrat. 2, in Psal. 25. Igitur cum cogitationes cordis dicuntur occultæ, non est restringendum ad actus voluntatis, et denominationes, quæ ab illis proficiscuntur, sed absolute de internis mentis actibus, et de cogitationibus, quæ proprie dicuntur de actibus intellectus secundum substantiam eorum, et cordis dicuntur, quatenus pure mentales sunt, et exterius non manifestantur, et quia per illas cor, id est, voluntas excitatur, ac regulatur, ut mox dicemus: nec dicta restrictio ullum fundamentum habet in verbis sacræ Scripturæ, aut Patrum. Unde cum locutiones sint absolutæ, et negativæ, illas nobis restringere non licet, præsertim cum eadem ratio, et difficultas in utrisque actibus inveniantur, ut mox dicemus.

8. *Probatur deinde rationibus vera sententia.* — Tertio igitur probatur rationibus, et obiter quidem duas a posteriori tetigimus non contemnendas. Una erat ab inconvenienti, quia sequitur, non esse magis occultos actus intellectus, quam phantasie, vel appetitus sentientis, hoc autem est contra D. Thomam, et omnes. Altera est, quia alias locutio inter Angelos tantum esset propter affectus, non propter conceptus, seu cognitiones intellectus mani-

festandas, quod est contra omnes, et præsertim contra Damascenum, lib. 2, cap. 3, dicentem, esse propter cogitationes, et consilia communicanda, ubi Clichtovæus, æquiparationem in hoc facit inter homines, et Angelos, quæ rem optime declarat. Tertia ratio, et a priori est, quia ad convenientem statum intellectualis naturæ spectat, ut non solum affectiones, sed etiam consilia, et iudicia, vel dubitationes, aut deliberationes mentis suæ sibi sint reservatæ, non enim minor ratio moralis secreti, seu occultationis in his, quam in illis reperitur, ergo non minus consilia, iudicia, et similes intellectus actus in se occulti sunt, quam affectus, vel intentiones voluntatis. Quarto hinc applicamus rationem a priori, quia Angeli non habuerunt species inditas, per quas hos actus cognoscere possent, nec tales species erant illis naturaliter debitæ, quia non erant convenientes rationali naturæ, ut talis est, sed alius modus, vel communicandi, vel retinendi intra se hujusmodi conceptus est naturæ rationali magis accommodatus magisque conveniens. Quæ rationes non tam per se integræ, ac distinctæ sunt, quam unum integrantes. Ratio enim propria est quia species horum actuum non sunt Angelis connaturales. Hujus autem ratio redditur ex aliis duabus, scilicet, quod proprietas, et potestas occultandi hos actus est magis conveniens, magisque consentanea naturæ rationali, et consequenter est in illa alius modus communicandi, et comparandi cognitionem horum actuum magis connaturalis, cui repugnat habere tales species naturaliter inditas. Quæ ratio solvendo fundamentum contrariæ sententiæ magis declarabitur.

9. *Ad contrariam rationem in numero primo.* — *Cur intellectus actus sint occulti.* — Ad rationem igitur dubitandi in principio positam respondetur, quod licet libertas voluntatis sit aliquo modo ratio, propter quam cogitationes cordis naturaliter occultæ sunt, nihilominus solam libertatem actus elicit non esse adæquatam rationem hujus proprietatis, seu conditionis actus, sed satis esse, quod sit actus liberi arbitrii, prout est facultas voluntatis, et rationis, sub quo tam actus intellectus, quam voluntatis comprehenduntur. Itaque licet actus intellectus non sit formaliter liber, nisi ab actu voluntatis, tamen est radix, et quasi regula, et mensura libertatis in actu voluntatis. Unde si advertentia rationis sit perfecta, actus voluntatis erit perfecte liber, si diminuta sit advertentia, etiam libertas actus cum proportionem minuitur. Ob hanc ergo causam consen-

taneum fuit intellectuali naturæ, ut totum cor, ut includit tam radicem, quam usum libertatis, esset ita profundum, ut sine apertione habentis nullus haberet clavem, per quam illuc ingredi possit, id est, speciem, per quam intellectus, vel voluntatis deliberationes possit intueri. Et in hoc est verum, et sufficiens discrimen inter actus intellectus, et actus aliarum potentiarum inferiorum, qui possunt etiam fieri ex motione libera voluntatis. Non enim dicimus actus intellectus esse occultos, quia sunt imperati a libero actu voluntatis, sed quia sunt quasi pars ipsius usus liberi, et radix, ac regula, et mensura ejus. Sub qua ratione etiam actus intellectus moralis, dici potest, tanquam pertinens ad ordinem moralem, sicut prudentia dicitur virtus moralis, quia est regula virtutum moralium; licet non habeat specialem libertatem formalem sine libera motione voluntatis. Denique hac ratione etiam intellectus humanus non potest a dæmone immediate immutari, sed a solo Deo, nec aliter immittit in intellectu cogitationem, quam proponendo sensibilia objecta, vel phantasmata excitando, ut in libro quarto latius dicemus. Reliqua vero, quæ pro hac parte addebantur ab altera sententia, ex dictis satis refutata sunt.

10. *An genus aliquod cogitationum intellectus excipiat a tradita sententia.* — Posset autem quis dubitare, an omnes actus intellectus, occulti sint, sicut de actibus voluntatis diximus vel aliqua distinctione utendum sit. Aliqui enim inter apprehensiones, et iudicium distinguunt, et iudicia volunt esse occulta, non apprehensiones. Quod significant Argentina et Ægidius supra allegati, et videtur suaderi posse, quia ratio facta non prius suadet, quia iudicium est, quod voluntatem movet, non sola apprehensio. Aliter distingui potest de actu naturali et libero intellectus. Nam D. Thomas in hoc ponit rationem, ob quam actus intellectus est occultus, quia non sit nisi ad nutum voluntatis, quod non est verum, nisi de actu libero, ergo actus intellectus, qui non fit ex motione voluntatis, non erit occultus. Alia tamen consideratione posset e contrario dici, actus naturales, qui præcedunt voluntatem et illam excitant, esse natura sua occultos, quia illi sunt proprie regula, et radix libertatis, et eorum secretum necessarium est, ut actus liberi voluntatis sit perfecte occultus: nam cognita dispositione prævia intellectus facile cognosceretur, quid voluntas vellet, si non certissima evidentia, saltem morali, quia voluntas regulariter sequitur intellectum. At vero de

actibus, qui sequuntur consensum voluntatis, non videtur hoc necessarium, quia illi jam comparantur ad voluntatem, sicut actus externi ad internos, illos autem non oportet esse occultos. Tertia distinctio cogitari potest de actibus intellectus speculativi, aut practici, ut isti occulti habendi sint, non vero illi, quoniam actus practici sunt propria regula voluntatis, et illam ad operandum inducunt, magisque ad ordinem moralium actuum pertinent. Speculationes vero intellectus sunt actus magis naturales, et connexionem illam, seu habitudinem ad actus liberos voluntatis non habent.

11. *Nullum genus excipitur.* — Nihilominus nullam istarum distinctionum, vel limitationum admittendam esse censeo, sed absolute et generaliter dicendum esse, nullam intellectus cogitationem, vel actualem considerationem posse ab Angelo videri distincte, et prout in se est, quia omnes pertinent ad quemdam rerum ordinem, cujus species intelligibiles non sunt Angelo naturaliter debita: et quia sermo Scripturae, et Patrum universalis est, et nulla ratio sufficiens occurrit ad exceptionem faciendam. Nam imprimis apprehensio, et iudicium fortasse non sunt actus ita distincti, quin in apprehensione aliqua ratio iudicii includatur, quatenus aliquam cognitionem includit, quod maxime locum in Angelis habet. Quod si forte distinguuntur, id non refert: nam apprehensio est propter iudicium, et ejusdem ordinis sunt, imo tanquam unum computantur, ideoque utriusque cognitio natura sua reservata est, ita ut neutrius species sit Angelo debita. Deinde cogitationes praevinentes voluntatem esse occultas, licet non sit formaliter libera, probat illa ratio, quod sunt radix et quasi proxima causa, et regula actuum liberorum voluntatis. Item, sicut supra dicebamus, motus primo primos voluntatis esse occultos, licet actu non sint liberi, quia sunt ejusdem ordinis, et de se fieri possent libere: ita de his cogitationibus antecedentibus dicimus esse ejusdem ordinis, et natas fieri ex motione voluntatis, licet quando sunt praeviae non ita fiant. Et sit ratio illa divi Thomae, ut sit universalis, intelligenda est, ut non dicat solum actum, sed etiam aptitudinem, id est, quod illi actus de se nati sunt fieri ex motione libera voluntatis.

12. *Progreditur proxima resolutio.* — *Speculativi actus intellectus, cur Angelis sint occulti.* — De actibus etiam intellectus, qui fiunt ex consensu voluntatis, non minus certo tenendum est, esse per se occultos, sicut est,

verbi gratia, actus fidei divinae, eique contraria haeresis mentalis, quam theologi per se occultam appellant et non solum respectu hominum, sed etiam respectu daemonum verum est. Unde in hoc etiam Christus Dominus suam demonstrabat divinitatem, quod internam fidem, quanta et qualis esset, conspiciebat. Et D. Thomas de illis potissimum actibus intellectus, qui sine libero voluntatis consensu non fiunt, dixit, soli Deo esse notos, utique non solum, quia sunt liberi, tanquam actus imperati, sed quia simul sunt ejusdem ordinis. Unde ulterius addo, quod isti actus, qui ex aliquo voluntatis consensu fiunt, sunt etiam principia et regulae aliorum actuum moralium, quos in voluntate excitant. Denique ob easdem causas excipiendi non sunt actus speculativi intellectus, qui etiam sunt cogitationes liberae et ab eis plurimum pendent actus liberi voluntatis, et morum internorum institutio. Nam intellectus speculativus aliquid etiam movet, et facile transit in practicum. Et, ut uno verbo concludamus, eo ipso, quod natura rationalis postulat, ut cogitationes et affectiones possit habere secretas, et omni creaturae absconditas, simpliciter utraque potentia intellectus, et voluntatis illam habet naturalem proprietatem, ut omnes earum actus, qui libere fiunt, aut fieri possunt, sine proprio consensu ab alio cognosci non valeant, nec eorum species aliis sint connaturales. Unde ab hac regula ad summum excipi posset actus, quo se Angelus semper intuetur, si omnino naturalis est, ut de dilectione dicebamus.

CAPUT XXVI.

UTRUM ANGELI SUOS INTERNOS CONCEPTUS, VEL AFFECTUS PER SIGNA SENSIBILIA, VEL SPIRITUALIA ALIIS MANIFESTENT.

1. *Certum est, posse unum Angelum manifestare suos conceptus alteri.* — Quaestionem de locutione Angelorum, a praecedenti valde disjungendo, tractavit D. Thomas, 1 p., q. 107. Quia vero potissima difficultas, quae ex superiori resultat, sine hujus puncti declaratione expediri non potest, ideo illa omnia, quae ad locutionem spectant, hoc loco addenda esse iudicavimus, alia vero quae ad illuminationem pertinent, in lib. 4, reservabimus. Supponimus autem primo, non minus certum esse, posse unum Angelum cognoscere cogitationes alterius, eo consentiente et volente, quam sit certum, eo non volente non posse. Nam sicut hos

actus esse occultos modo praedicto est conveniens angelicae naturae, ita etiam est valde necessarium, ut saltem volente Angelo, cujus sunt actus cognosci possint, quia alias inter Angelos non posset esse vita socialis, neque ordo, aut gubernatio, quod est contra perfectionem et conditionem naturae rationalis et Scripturis etiam repugnat, ut videbimus.

2. *Item certum de facto manifestare, quod est dari locutionem inter Angelos.* — *Angeli ut loquantur inter se non indigent corporibus assumptis.* — Hinc secundo certum est, esse inter Angelos locutionem, qua suos conceptus et actus invicem manifestant, qua suos conceptus et actus invicem manifestant. Ita docet divus Thomas supra, et omnes theologi in 2, d. 11. Et sumitur ex Paulo 1, Corinth. 13, dicente: *Si linguis hominum loquar et Angelorum.* In quo supponit, esse in Angelis locutionem, ut ibi notant Chrysostomus, homil. 32, Ambrosius, Theodoretus, Oecumenius, Anselmus, et D. Thomas, et Prosper in epistol. ad Demetriad. Nam licet Paulus per exaggerationem perfectissimam linguam significare voluerit, non haberet locum exaggeratio, nisi supponeret, esse in Angelis excellentiorem linguae modum, nempe spiritualis et intellectualis, ut Theophylactus indicavit. Denique in aliis locis Scripturae saepe dicuntur Angeli inter se loqui, ut Zachariae 2 et 3, Apocalyps. 7 et 9, et licet in corporibus assumptis loquentes introducantur, ut ab hominibus audiri possint, nihilominus supponuntur inter se loqui. Nec cogitari potest, eos corporibus indigere, ut inter se loquantur, cum corpora naturaliter non habeant. Et Judas in sua epistola dicit, Michaellem Archangelum cum diabolo disputasse, quod necesse non est, ut in corporibus assumptis factum fuerit. Atque hoc intendit Damascenus lib. 2, cap. 3, dicens, Angelos inter se spirituali modo suas cogitationes et consilia communicare. Et idem intendunt Basilius et Gregorius paulo post citandi. Idemque supponunt Dionysius, et caeteri Patres dicentes, esse inter Angelos superiores et inferiores ordines, ita ut inferiores a superioribus discant, eisque obediant, ut ex Dionysio de caelesti Hierarch., supra tetigimus et infra in lib. 4 et 6, latius dicemus, et ex citato loco Zachariae 2, confirmat Isidorus, lib. 1, sententiar., cap. 10, § *Inter Angelos*: ubi non solum bonos Angelos, sed etiam malos inter se hunc ordinem servare, imo et malos a bonis interdum addiscere, tradit in § *Angeli in Verbo*, dicens, daemones aliquid per revelationem a sanctis Angelis discere,

quod supponit etiam Augustinus, lib. Divinat. daemon., c. 5 et 6. Ratio denique est, quia Angelus non cognoscit alterius actus mentales, dum illos occultos habet: potest autem illos cognoscere, si alter velit, ergo oportet, ut alter possit illos revelare, haec autem revelatio locutio dicitur.

3. *Locutio unius Angeli et alterius auditio connexionem doctrinae habent.* — *Una sententia affirmans de signis sensibilibus.* — *Quo pacto quidam explicent dicta sensibilia signa, qui rejiciuntur.* — His positis dubium est, qualiter fiat haec locutio ex parte loquentis, et quia omni locutioni auditio respondet et intelligentia, ut fructuosa esse possit, consequenter exponendum est, quomodo unus Angelus alium audiat, et quomodo fiat potens ad intelligendum, quod antea non poterat, imo etiam ad id moveatur et excitetur. Quae res obscurissima theologis visa est. Unde in varias sententias divisi sunt, quas ut convenienti ordine referam et examinem, suppono duobus modis intelligi posse, unum Angelum manifestare alteri conceptum suum. Primo tantum in testimonio dicentis, ita ut Angelus audiens non videat rem sibi dictam, nec conceptum loquentis intuitive et clare in se, sed tantum in verbo et testimonio dicentis: secundo: quod talis sit locutio, ut actum loquentis clare, et in se manifestet. In hoc ergo capite de priori modo, in sequenti de posteriori dicemus. Igitur priorem modum secuti sunt quidam theologi, qui dixerunt, Angelos loqui inter se per signa quaedam, quibus conceptus suos aliis indicant, sicut nos per voces illos exprimimus: De his autem signis quidam dixerunt esse sensibilia, et ab ipsis in aliquo corpore formari, sicut nos in aere, vel in charta voces, vel litteras edimus. Hanc opinionem refert Durandus, in 2, d. 11, q. 2, cum Hervaeo, in quaest. 1, et in ea duos distinguit modos, unus est, ut illa signa sensibilia sint figurae factae in caelo, habentes inter Angelos peculiarem significationem. Et hunc rejicit num. 7, tanquam frivolum, quia nec talis figuratio in caelo facta, nec ejus significatio sive naturalis, sive ad placitum intelligibiles sunt. Et quae dicemus contra sequentes modos, hunc a fortiori impugnabunt.

4. *Aliorum explicatio.* — *Rejicitur primo.* — Alium modum subjungit num. 12, nimirum, ut illa signa sint, vel soni sensibiles in aere formari instar vocum, vel sint nutus, et signa facta in corporibus assumptis, sicut homines etiam inter se loquuntur. Et hunc modum probat Durandus fere ut unicum, loquendo in ri-